

CAMINO POLACO

Teologia – Sztuka – Historia
– Terazniejszość

2

CAMINO POLACO

Teologia – Sztuka – Historia – Teraźniejszość Tom 2

pod redakcją Piotra Roszaka
i Waldemara Rozyńskiego

Wydawnictwo Naukowe
Uniwersytetu Mikołaja Kopernika

Toruń 2015

Recenzent
dr hab. Piotr Oliński

Redaktor
Mirosława Buczyńska

Layout i okładka
Monika Pest

Na okładce:
Fresk z przedstawieniem św. Jakuba z kościoła św. Jakuba w Toruniu
(fot. Juliusz Raczkowski)

© Copyright by Wydawnictwo Naukowe
Uniwersytetu Mikołaja Kopernika
Toruń 2015

ISBN 978-83-231-3395-7

Zrealizowano w ramach grantu NCN
„Camino de Santiago i grób św. Jakuba:
od historii do hermeneutyki wiary”
nr UMO-2013/10/M/HS1/00548

WYDAWNICTWO NAUKOWE
UNIwersytetu MIKOŁAJA KOPERNIKA

Redakcja: ul. Gagarina 5, 87-100 Toruń
tel. (56) 611 42 95, fax (56) 611 47 05
e-mail: wydawnictwo@umk.pl

Dystrybucja: ul. Reja 25, 87-100 Toruń
tel./fax (56) 611 42 38
e-mail: books@umk.pl
www.wydawnictwoumk.pl

Druk i oprawa: Wydawnictwo Naukowe UMK

Botafumeiro

słuchałem nieraz wahadła
(w zegarach wiszą bezbronne
bo zawsze poniżej tarczy
ciągle odchodzą – wracają)
krótkie są chwile zwątpienia

kłamstwa jedynie i cienie
dłuższe bywają od rzeczy
gdy światło pada nie z góry
– tylko napływa z ukosa

czytałem nieraz z wahadła
i wiary nie czułem mocnej
która nie buja w obłokach
tylko po znakach prowadzi

niech uczy mnie dym spowiedzi
gdy nie mam pokory w słowach
i wypalam się dla bzdury

Cezary Dobies

Spis treści

Wstęp	9
Józef Bremer SJ	
Hagiograficzna semiotyka drogi do Santiago de Compostela	11
Jesús Tanco Lerga	
Camino de Santiago w perspektywie historycznej	39
Krzysztof Sulikowski-Tuszyński	
Święty Jakub w Strzelnie? Materialne ślady pielgrzymowania do klasztoru panien norbertanek	49
Tomasz Białobrzeski	
Ochrona prawna pielgrzymów	77
Julia Możdżeń	
Św. Jakub Starszy w zapiskach kronikarskich gdańszczan (XV–XVII w.) – przyczynek do badań nad sferą wyobraźniową kultu	93
Adam Kucharski	
Typologia polskich relacji z pielgrzymek do Santiago de Compostela od epoki nowożytnej po czasy współczesne	115
Waldemar Rozynekowski	
Relikwie św. Jakuba Większego (?) w parafii św. Wojciecha i św. Katarzyny w Boluminku – przyczynek do badań nad relikwiami św. Jakuba	145

Ryszard Mączyński

Pelpliński ołtarz św. Jakuba Starszego 161

Agnieszka Laddach Malowidła przedstawiające św. Jakuba w kościołach
pod jego wezwaniem w diecezji pelplińskiej . . . . . 183**Agnieszka Zielińska**Popularność imienia Jakub w parafiach rzymskokatolickich
w Toruniu w XIX i początku XX wieku . . . . . 203**Piotr Roszak**Camino de Santiago a *devotio (post-)moderna* . . . . . 219**Cezary Taracha**AUCE: dialog wiary i kultury pod patronatem
św. Jakuba Apostoła Jakuba . . . . . 239**Carmelo San Martin Gil**

Camino de Santiago y Villamayor de Monjardin 251

Maciej Bołkowiec Oblicze i znaczenie Europy w nauce Jana Pawła II
w Santiago de Compostela . . . . . 271**Kamila Paślawska**To nie jest żadna pielgrzymka! Kilka refleksji o duchu
pielgrzymowania . . . . . 285**Tomasz Duda**Pomorska Droga Świętego Jakuba – wierne odtworzenie
historycznej *Via Baltica* czy kompromis związany ze specyfiką
pomorskiego pielgrzymowania na przestrzeni wieków? . . . . . 291**Małgorzata Smyl**

Pierwsze kroki na drodze do Santiago de Compostela 305

Wstęp

Oddajemy do Państwa rąk tom drugi wydawnictwa zbiorowego *Camino Polaco. Teologia – sztuka – historia – terażniejszość*. Jest on kolejnym owocem multidyscyplinarnych poszukiwań i badań wokół fenomenu Dróg św. Jakuba w Polsce oraz w Europie.

Niektóre teksty zamieszczone w książce zostały wygłoszone jako wykłady podczas konferencji naukowej, która odbyła się w dniach 6–8 czerwca 2014 roku w Centrum Dialogu im. Jana Pawła II w Toruniu. Większość powstała jednak jako pokłosie zainteresowań różnych osób zarówno postacią św. Jakuba, jak i dynamicznie rozwijającego się zjawiska pielgrzymowania drogami oznaczonymi obecnością świętego.

Od początku tworzenia wydawnictwa *Camino Polaco* towarzyszy nam doświadczenie współpracy z różnymi środowiskami. W tym miejscu pragniemy podziękować wszystkim autorom tekstów, którzy odpowiedzieli na nasze zaproszenie. W prezentowanym tomie dominują teksty historyków. Ich obfita obecność wskazuje wyraźnie, jak wiele kwestii z dziejów kultu św. Jakuba oczekuje na swoje zainteresowanie i opracowanie. W prezentowanym tomie nie brakuje jednak także tekstów teologów, filozofów, archeologa czy historyka sztuki. Cieszy nas także obecność tekstu, który jest opisem przebytej Drogi Polskiej.

Podobnie jak w tomie pierwszym *Camino Polaco*, także i w tym, znajdujemy artykuły, które pozostają wierne metodologii właściwej dla konkretnej dyscypliny nauki. Pod względem treści stawiają sobie

one za cel zarówno podjęcie nowych szczegółowych badań, ukazanie na wybranych przykładach aktualnego stanu badań, jak i w kilku przypadkach ukazania różnych kierunków refleksji nad Camino.

Publikacja jest przede wszystkim owocem współpracy dwóch instytucji: Pracowni Szlaku św. Jakuba na Wydziale Teologicznym UMK oraz Instytutu Historii i Archiwistyki UMK. W ich środowiskach podejmowane są od kilku lat regularne badania nad fenomenem jakubowym, zarówno w Polsce, jak i w Europie. One także inspirują badaczy oraz miłośników Dróg św. Jakuba, aby podejmowali trud badań naukowych oraz dzielili się swoim doświadczeniem jako pielgrzymi.

Na koniec chcemy dodać, że publikacja powstała w ramach realizowanego międzynarodowego grantu badawczego finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki – „Camino de Santiago i grób św. Jakuba: od historii do hermeneutyki wiary”.

Piotr Roszak

Waldemar Rozykowski

Ks. Józef Bremer SJ
Kraków

Hagiograficzna semiotyka drogi do Santiago de Compostela

Współczesne drogi św. Jakuba pokrywają się najczęściej ze średnio-wiecznymi pielgrzymkowymi szlakami wiodącymi do grobu apostoła Jakuba Starszego, który według legendy znajduje się w Santiago de Compostela. Są one często odtwarzane jako szlaki turystyczno-kulturowe, z odpowiednią infrastrukturą rekreacyjną i noclegową. Przebiegają przez malownicze krajobrazy, małe wioski, zaludnione miasta. Obok nich stoją stare kościoły, głównie pod wezwaniem apostoła Jakuba, historyczne klasztory, średniowieczne zamki. Również liczba wydawanych przez różne stowarzyszenia przewodników i reportaży, których autorzy opisują swoje własne wrażenia z pieszych lub rowerowych wędrówek na tak rozumianych drogach jakubowych. W Internecie powstają na ten temat coraz to nowe strony, kręcone są filmy dla telewizji czy radia.

W niniejszym artykule będę starał się pokazać dwa zagadnienia: 1) średniowieczne pielgrzymki drogami św. Jakuba widziane z perspektywy tekstów z XII-wiecznego Codexu Calixtinus (Kodeksu Kalikstyńskiego), 2) hagiograficzno-semiotyczny wymiar legend, które tworzyły duchowe fundamenty tych dróg. W tym celu zanalizuję kilka średniowiecznych opowiadań o św. Jakubie i o innych świętych, czczonych na hiszpańskim odcinku szlaku św. Jakuba: od Roncesvalles do Santiago de Compostela.

Tak zakreślony temat oddają słowa Juliana Barrio Barrio – arcybiskupa Diecezji Santiago de Compostela:

Niemniej jednak trzeba pamiętać, że osoba odbywająca podróż do Santiago, podróż z istoty religijnej, jest jednocześnie osobą ciekawą i uważną, która potrafi podziwiać i pochłaniać niejako to, co spotyka, poczynając od pieśni, opowiadania i legendy aż po wyjątkowe techniki arabskie obserwowane w królestwach hiszpańskich. Oznacza to, że wraz z pielgrzymami jakubowymi podróżowały idee, instytucje, legendy, jednym słowem, istotne elementy kulturowe¹.

W centrum moich analiz zamierzam postawić kulturowe znaczenie owych „pieśni, opowiadań i legend, ... idei”, owe „istotne elementy kulturowe”, które „podróżowały” razem ze średniowiecznymi pielgrzymom. Arcybiskup dwukrotnie w tym krótkim cytacie wymienia „legendy”. Termin tej pojawia się także w streszczeniu artykułu arcybiskupa Barrio Barrio, z którego pochodzi cytowany fragment².

To właśnie ze względu na owe najczęściej hagiograficzne „pieśni, legendy i opowiadania” wszystko się zaczęło, to one zapoczątkowały pielgrzymki do Santiago de Compostela, to one motywowały do wyruszenia w drogę do miejsca, które leżało dosłownie na „końcu średniowiecznego świata”³. Widziane z tej perspektywy drogi św. Jakuba nie były tylko handlowymi szlakami, chociaż często się z nimi pokrywały. Nie były one także czysto geograficzno-krajobrazowymi trasami, za jakie często dzisiaj się je uważa.

---

¹ J. Barrio Barrio, *Transcendentny sens Szlaku św. Jakuba – Camino de Santiago*, „Teologia i Człowiek” 4/24 (2013), s. 111–126 [tutaj: s. 121] DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/TiCz.2013.052/> Przekład: ks. P. Roszak.

² „Znaczące elementy kulturowe, takie jak idee, instytucje, legendy, zostały przyniesione przez jakubowych pielgrzymów. Przynosili oni do hiszpańskich królestw nowe formy artystycznej ekspresji, symbole, wierzenia i style bycia, łączące miejsca, przez które przechodzili”, J. Barrio Barrio, dz. cyt., s. 125.

³ Por. J. Bremer, *Camino de Santiago – w średniowieczu i dzisiaj*, [w:] T. Homa, K. Duda, *Turystyka w kulturze, kultura w turystyce*, Episteme, Kraków 2011, s. 69–86 [s. 76–80]. Wieloaspektowe zagadnienia związane z średniowiecznymi pielgrzymkami do Santiago de Compostela omawiam także w: J. Bremer, *Przyczyny późnośredniowiecznego schyłku pielgrzymowania na przykładzie Santiago de Compostela*, „Folia Turistica” 24 (2011), s. 163–169; tenże, *Camino de Santiago – droga świętych legend*, „Folia Turistica” 27 (2012), s. 93–108.

Pobożnego, średniowiecznego pielgrzyma „droga” (*camino*) prowadziła go do apostołskich źródeł jego wiary i równocześnie na koniec ówczesnie znanego świata. Jednym z obszarów dzisiejszych badań dróg św. Jakuba są właśnie owe „pieśni, opowiadania i legendy, ... idee”. Ich obecność różni drogi św. Jakuba od innych dróg pielgrzymich oraz od innych międzynarodowych szlaków historycznych⁴.

1. Kilka objaśnień terminologicznych

Średniowieczna „**pielgrzymka**” oznaczała nabożne zdążanie do określonego miejsca kultu religijnego, w którym szczególnie był czczony grób świętej osoby, jej relikwie lub jakiś słynący łaskami obraz⁵. Pielgrzymki nie były i nie są obowiązującym elementem sakralnego życia kościelnego. W przeciwieństwie np. do procesji, nie są jedną z form liturgicznego wyrazu pobożności.

Termin **hagiografia** ma, z punktu widzenia swojego powstawania i gatunku literackiego, dwa znaczenia: 1) dział piśmiennictwa chrześcijańskiego (opowiadania, książki i pisma ukazujące biografie i życie osób świętych). Rzeczywiste zdarzenia z życia świętych łączą się tutaj z elementami legendarnymi. Początków tak rozumianej hagiografii należy szukać we wczesnym chrześcijaństwie (IV i V wiek). 2) Swoją naukowokrytyczny charakter hagiografia zyskała w XVI–XVII, dzięki pracom jezuitów zwanych bollandystami⁶.

W niniejszym artykule będzie mnie interesowała hagiografia w sensie 1), czyli jako zbiór legend (dosłownie „czegoś do czytania”). W przypadające w danym dniu wspomnienie świętego w czasie posiłków klasztornych „czytano jego żywot, vitę”, z tzw. „martyrologium”.

---

⁴ Np. odtwarzanemu współcześnie, międzynarodowemu „Szlakowi Jagiellońskiemu”: Kraków–Lublin–Grodno–Wilno, nigdy [**nie**] towarzyszył taki zbiór legend i opowiadań.

⁵ Por. K. Herbers, *Jakobsweg. Geschichte und Kultur einer Pilgerfahrt*, C.H. Beck Verlag, München 2006, s. 7; por. J. Bremer, *Camino de Santiago – w średniowieczu i dzisiaj*, s. 69–86 [s. 70–71].

⁶ Por. M. Daniluk, *Bollandyści*, [w:] F. Gryglewicz (red.), *Encyklopedia katolicka*, t. II, Pallottinum, Poznań 1976, kol. 766–767.